

วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ธรรมของครูบาเจ้าศรีวิชัย Analyzing the Dhamma propagating role of Kruba Chao Sriwichai

พระวัฒนา อตถกามโ

Phrawattana Astagamo

กาญจนพงศ์ สุวรรณ

Kanchanapong Suwa

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

Master of Arts (Buddhist Studies)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail : Darasas11355@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 3 เมษายน 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 19 เมษายน 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 19 เมษายน 2567

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางของครูบาเจ้าศรีวิชัย 3) เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ธรรมะของครูบาเจ้าศรีวิชัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเผยแผ่ธรรมะของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย และวิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ธรรมะของครูบาเจ้าศรีวิชัย สิริวิชัย

ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางพระพุทธศาสนา วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือโดยนัยนี้วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี โดยพระครูบาศรีวิชัย จะมีแนวคิดและวิธีการสร้างงานและมีบทบาทต่อการเผยแผ่ธรรมะที่มักจะเป็นการปฏิบัติ และสร้างงานเพื่อให้คนศรัทธาเลื่อมใสจากการลงมือปฏิบัติให้ดู สร้างแล้วแผ่ด้วยคติธรรมให้ผู้คนได้ข้อคิด ในด้านพระธรรมคำสอน พระครูบาศรีวิชัยได้สร้างไว้เป็นจำนวนมาก และได้ปฏิบัติตนบำเพ็ญเพียรภาวนาสิกขาวินัยตามรอยของพระบรมศาสดาด้วยข้อวัตรปฏิบัติส่งเสริมให้บุคลิภาพของท่านมีความน่าเลื่อมใสเป็นอย่างมากอันเป็นลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “ตนบุญ” พระครูบาศรีวิชัย เป็น พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดรูปหนึ่งของล้านนา มีบทบาทและความสำคัญในฐานะผู้นำชุมชนและศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธา ที่มาจากวัตรปฏิบัติและแนวทางการบำเพ็ญเพียรที่เคร่งครัด น่าเลื่อมใส ประกอบดัดกับบริบททางสังคม รวมทั้งงานสาธารณะประโยชน์ต่างๆ

ได้แก่ ถนนสะพาน เป็นผลงานที่สร้างกระจายในพื้นที่ภาคเหนือ ล้วนเป็นตัวแทนของอาณาจักรล้านนา ซึ่งหมายถึงทนายธรรมอย่างหนึ่ง

คำสำคัญ: บทบาท, การเผยแผ่ธรรม, ครูบาเจ้าศรีวิชัย

ADSTRACT

This research has the objectives 1) to study the Dhamma propagating role according to the Buddhist way 2) to study the Dhamma propagating role of Kruba Chao Sriwichai 3) to analyze the Dhamma propagating role of Kruba Chao Sriwichai. This was the qualitative research, studying the issues of propagating Buddhism and Dhamma propagating of Phra Kruba Sriwichai Siriwichayo and analyzing the Dhamma propagating role of Phra Kruba Sriwichai Siriwichayo.

The research results found that as for the Dhamma propagating role according to the Buddhist way, temples are everything to society, that is, they centralize the people's minds. In these roles the monks representing the temple become the spiritual leaders of the people, a center of respect, trust and cooperation. In this sense, the temples become a guarantee of national security as places making the people united. Phrakruba Sriwichai had ideas and methods for creating work and often played a role in Dhamma propagating by practice. He created work to get belief and faith from the people by his actions, thereby giving morals for people. As for the Dhamma teachings, Phrakruba Sriwichai built a large number of them. He diligently practiced the Sikkha and Discipline and followed the rules as the Buddha taught. He improved his personality to be very respectable as a special characteristic called "Tonbun". Phra Kruba Sriwichai was one of the most famous monks of Lanna and played an important role as a community leader and the center of belief and faith. That was because of strict and honorable practices and methods as well as the social context, including various public works, such as roads and bridges spreading in the northern region. All these were Avasadana, a charity perfection.

Keywords: Role, Propagation of Dhamma, Kruba Chao Sriwichai

บทนำ

พระครูบาศรีวิชัย คือ พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดรูปหนึ่งของล้านนา มีบทบาทและ ความสำคัญ ในฐานะผู้นำชุมชนและศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธา ที่มาจากวัตรปฏิบัติและแนวทางการบำเพ็ญเพียรที่เคร่งครัด น่าเลื่อมใส การสร้างวัดเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน เพราะวิถีชีวิตของชาวล้านนามีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง การสร้างวัดจึงเป็นการสร้างแหล่งบุญ แหล่งกุศล แหล่งความสุขนั่นเอง พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง ทาน, ศีล, ภาวนา หรือ ศีล, สมาธิ, ปัญญา เพื่อให้ชาวพุทธทั่วไปได้ใช้เป็นหลักพัฒนาตนเองจนบรรลุคุณธรรมอันเป็นจุดหมาย 4 ขั้น คือ ขั้น โสตาบัน, สกทาคามี, อนาคามีและอรหัตต์ การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพพร้อมสร้างวัดตามจุดต่างๆ

เพื่อให้มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาประจำและจะดูแลพื้นที่สิ่งแวดล้อมด้วย เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า แนวคิดและคำสอนที่ออกมาจากการกระทำของท่านให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเป็นอย่างมาก ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม

พระพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการมองเห็นทุกชีวิตเป็นทุกข์มีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือ ความเข้าใจเรื่องทุกข์และกำจัดทุกข์ในบทสนทนาชื่อเรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าตรัส ลักษณะของทุกข์ว่า (ม.ม. (ไทย) 12/120/118.) “การเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความโศก ความรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ ก็เป็นทุกข์ ไม่ได้สิ่งที่ตนอยากได้ก็เป็นทุกข์” ทุกข์เป็นข้อแรก หลักธรรมอริยสัจ 4 และอริยสัจนี้เองถือว่าเป็นศูนย์กลางแห่งธรรมทางศาสนา เพราะจะอธิบาย มุมมองชีวิต ธรรมชาติของชีวิตที่ต้องประกอบด้วยทุกข์อย่างไร รวมทั้งขยายผลไปถึงวิธีที่จะพ้นทุกข์ ถือเป็นหลักการแก้ปัญหาในระดับต่างๆ มีสังคมหนึ่งที่แยกตัวออกไปดำรงชีพอีกต่างหากจากบ้านเมือง เป็นสังคมในอุดมคติ คือเป็นสังคมโดยธรรมชาติตามชื่อว่า สังฆะ แปลว่า หมู่คณะ หมายถึง ระบบสังฆะ ในการปกครอง ในการลงมติตอบรับการเข้าหมู่สงฆ์ของสมาชิกใหม่ (การบวชพระ) การรับปัจจัยสี่ ดำรงชีพ ที่เรียกว่าสังฆทาน คือทานเพื่อสงฆ์ ไม่ใช่ทานเพื่อบุคคลหรือส่วนตัว แต่เพื่อหมู่คณะใน อาวาสนั้น พระสงฆ์ย่อมมีหน้าที่ของพระสงฆ์ นอกจากจะมีหน้าที่บำรุงรักษาพระอารามของตนแล้วยังมีหน้าที่เผยแผ่คำสอนของพระศาสดาด้วย ดังนั้น (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556 : 57)หน้าที่ของพระสงฆ์สำคัญทั้งในด้านปฏิบัติหน้าที่ใน ตนเองตามโอวาทปาติโมกข์ และทำหน้าที่ด้านสังคม โดยมีการจัดการศึกษา นำพาสังคมประกอบการ กุศลอีกด้วย แต่การปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ เหล่านี้จะปฏิบัติผ่านการเผยแผ่ธรรม ในด้านสังคมนี้สำคัญมาก จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าเล็งเห็นความสำคัญในการเผยแผ่ศาสนา เพื่อช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ภายหลังแสดงปฐมเทศนาแล้ว จึงตรัสให้อุทมการณการเผยแผ่ศาสนาแก่พระอรหันต์ 60 องค์ด้วย พระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่ มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายภิกษุทั้งหลาย

พระครูบาศรีวิชัย มีแนวคิดให้ความสำคัญแก่สรรพสิ่ง เป็นมิตรต่อธรรมชาติมีประวัติ ที่ไม่เคยรุกราน เบียดเบียน และทำลายสิ่งมีชีวิต แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมของพระครูบาศรีวิชัย คือ การสร้างงานและบูรณปฏิสังขรณ์งานศาสนสถานเพื่อศาสนาและสาธารณะประโยชน์ ถือว่าเป็น กิจกรรมหลักที่สำคัญที่สุดของพระครูบาศรีวิชัย กิจกรรมดังกล่าวเปรียบเสมือนการสร้างทานบารมีอัน ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งของท่าน งานบูรณปฏิสังขรณ์ดังกล่าวประกอบด้วย พระธาตุเจดีย์ วิหาร โบสถ์ หอไตร อาคารอื่นๆ ในศาสนสถาน รวมถึงสาธารณะประโยชน์ในช่วงหลัง เช่น ถนน สะพาน ศาสนสถาน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนได้มากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ซึ่งถือว่าการทำทาน บารมีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของพระครูบาศรีวิชัย ในแง่ของคุณค่าแนวคิดนี้ถือว่ามนุษย์เท่านั้นมี คุณค่าทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆ ปราศจากคุณค่าทางจริยธรรม เหตุผลที่พระครูบาศรีวิชัยเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามแนวทาง จริยศาสตร์ข้างต้นนั้น ก็เพราะคำนึงถึงอนุชนรุ่นหลัง โดยอาศัยหลักการของแนวคิดแบบประโยชน์นิยมที่เห็นว่าทุกคนควร เข้ามีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจะต้องไม่ผลักภาระอันสำคัญนี้ให้คนกลุ่มใดกลุ่ม หนึ่ง โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม (สง่า สุภาภา, 2499 : 173-174)

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์การเผยแผ่ธรรมะของครูบาเจ้าศรีวิชัย เพื่อให้เห็นการเผยแผ่ธรรมะของครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยตามแนวพระพุทธศาสนา

และเพื่อเสนอแนวทางการเผยแพร่ธรรมะของครูบาเจ้าศรีวิชัยให้แก่บุคคลอื่น ได้รู้และนำไปปฏิบัติตาม คำสั่งสอนของครูบาเจ้าศรีวิชัยโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแพร่ธรรมะตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- 2 เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแพร่ธรรมะตามแนวทางของครูบาเจ้าศรีวิชัย
- 3 เพื่อวิเคราะห์บทบาทการเผยแพร่ธรรมะของครูบาเจ้าศรีวิชัย

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง“วิเคราะห์บทบาทการเผยแพร่ธรรมะของครูบาเจ้าศรีวิชัย” ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality research) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังต่อไปนี้
 ขอบเขตด้านเนื้อหาขอบเขตด้านเอกสาร

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ คือ การศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539, ศึกษาจากชีวิตและงานของครูบาศรีวิชัย

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ คือ การศึกษาจากอรรถกถา ฎีกา ตำราทางพระพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือวิชาการ เอกสารและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

ประวัติของพระครูบาศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัย เดิมชื่อ ฟ้าฮ้อง (ฟ้าร้อง) หรือ อินตาเพื่อน เกิดในครอบครัวชาวนา ที่บ้าน ปาง อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เมื่อวันอังคาร ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 9 เหนือ (เดือน 7 ใต้) ตรงกับวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2421 ปีชวด บิดาชื่อ นายควาย มารดาชื่อนางอุสา มีพี่น้องร่วมบิดามารดา 5 คน คือ 1) นายไหว 2) นางอ้วน 3) นายอินตาเพื่อน (ครูบาศรีวิชัย) 4) นางแว่น 5) นายทา ชีวิตวัยเยาว์เป็นผู้มีอุปนิสัยเรียบร้อย มีเมตตา กรุณาต่อสัตว์ ครั้งหนึ่งบิดามารดานำปลามาซังไว้ในตุ่มเพื่อจะทำเป็นอาหาร เมื่อถึงเวลาทำอาหารบิดามารดาจะจับปลาไปทำอาหารกลับพบว่าปลาได้หายไปแล้ว เมื่อสอบถามลูกๆ ในบ้านจึงทราบความว่า อินตาเพื่อน ได้นำปลาไปปล่อยเสียแล้ว

ครูบาศรีวิชัยบรรพชาใน พ.ศ. 2439 เมื่อมีอายุได้ 18 ปี มูลเหตุจุดใจที่ทำให้ บรรพชา มาจากความเชื่อของสังคมไทยที่ว่าผู้ชายควรผ่านการบวชเรียนเพื่อจะได้มีวิชาทางธรรม มากำกับชีวิต ทางโลก และเป็นเพราะครูบาเจ้าศรีวิชัยตระหนักในความทุกข์ยากที่ต้องเกิดมาเป็น มนุษย์อันมีกรรม เก่าเป็นพื้นฐาน จึงปรารถนาที่จะพ้นทุกข์เพื่อตัดกรรมนั้น ทำให้ได้ขออนุญาต บิดามารดาไปฝากตัว เป็นศิษย์ ภาษาล้านนาเรียก “ชะโยม” อยู่กับ “ครูบาชัตติยะ” ที่วัดบ้านปาง “ครูบาชัตติยะ” (“ตุ้เจ้าชัตติ”, “ครูบาแข้งแคะ”) มีชาติสืบเดินกระโผลกกระเผลกสาเหตุที่ท่านชาพิการข้างหนึ่งนั้น เพราะถูกพรานป่ายิงขณะเดินธุดงค์ ครูบาชัตติยะไม่ใช่คนพื้นเพดั้งเดิม แต่ลงมาจากทางป่าซาง-บ้านโฮ้ง เดินธุดงค์มาถึงบ้านปางช่วงเทศกาลปีใหม่มือง พ.ศ. 2438 ชาวบ้านนิมนต์ให้ท่านจำพรรษาใน หมู่บ้าน เนื่องจากย่านนี้มีวัดน้อยและมีพระน้อย ชาวบ้านช่วยกันสร้างกุฏิและวิหารชั่วคราวถวาย เรียกชื่อวัดว่า “บ้านปาง” ช่วงนั้นเองที่ตุ้เจ้าชัตติได้พบกับ “อินตาเพื่อน” กำลังเลี้ยงควายอยู่ในทุ่ง จึงชักชวนให้เข้ามาเรียนสูตรธรรม และเครื่องบรรพชากรรมกับท่านจากนั้น (สมาคมครูบาศรีวิชัย (กรุงเทพมหานคร) 2562 : 33-34) “เมื่อพ้นพรรษาแล้วก็ บวชเณร” โดยพาไปวัดบ้านโฮ้งหลวง เพราะตุ้เจ้าชัตติได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปฌาย์

พ่อควายและแม่อุสาห์ได้นำหนูน้อยอินทร์เพื่อนไปฝากไว้กับครูบาชาติยะ เจ้าอาวาสวัดบ้านปาง เพื่อจะได้เล่าเรียนหนังสือพื้นเมืองให้อ่านออกเขียนได้ เพราะคัมภีร์และพระธรรมเทศนาต่างๆ ในภาคเหนือ นั้น โบราณจารย์ได้จารึกไว้ด้วยอักษรพื้นเมืองทั้งสิ้น เพราะในสมัยก่อนโน้นหาผู้มี ความรู้ อักษรไทย (กลาง) ยากมาก (สงวน โชติสุขพันธ์, 2552 : 284) ได้เริ่มต้นศึกษาอักษรไทยล้านนา ซึ่งเป็น ตัวอักษรที่นิยมใช้ในสมัย นั้นจนสามารถอ่านออกเขียนได้ หัดเทศน์พระธรรมคัมภีร์พร้อมกับท่องบท สวดมนต์และคำขอ บรรพชา ตลอดจนศึกษากิจวัตรที่พระเถระจะพึงปฏิบัติเมื่ออายุได้ 18 ปี ก็ได้ บรรพชาเป็นสามเณร ได้รับการอบรมสั่งสอนนิสสัยธรรมวินัยจากพระครูบาชาติยะ และปฏิบัติอุปัฏฐาก พระอุปัชฌาย์ด้วย ความเคารพยำเกรงโดยตลอด เมื่ออายุย่างได้ 21 ปี พระครูบาชาติยะพร้อมด้วยโยม บิดามารดา และญาติพี่น้องจึงได้จัดให้มีงานอุปสมบทขึ้น ณ พัทธสีมา วัดบ้านโง้งหลวง อำเภอบ้าน โง้ง จังหวัดลำพูน พระครูบาสม สมโณ เจ้าอาวาสวัดบ้านโง้งหลวงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับนิยานาม ว่า “สิริวิชัย ภิกขุ” เมื่ออุปสมบทแล้ว ก็กลับมาอยู่อุปัฏฐากครูบาชาติยะ ได้ 1 พรรษา แล้วท่านก็ขอลา ไป ศึกษาที่มณเฑียรสถานและวิชาอาคมกับพระครูบาอุปละ วัดดอยแต เขตอำเภอแม่ทา ซึ่งสมัยนั้นชาว ลำพูนนับถือท่านว่าเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด ปฏิบัติเคร่งครัด พระครูบาอุปละได้เมตตาถ่ายทอด ครอบวัตรปฏิบัติวิชาอาคมให้พระศรีวิชัยสมควรแก่ภูมิธรรมเป็นเวลา 1 พรรษา จึงได้อาลามาสู่วัดบ้าน ปาง ตั้งจิตอธิษฐานปฏิบัติทบทวนภูมิธรรมพิจารณาวัตรปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัดเสมอต้นเสมอปลาย และท่านได้นับถือพระครูบาอุปละเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอนก็มีมณเฑียรสถานเป็นองค์สุดท้าย (พระอานันท พุทธิธัมโม, มปป, 11-14)

พระสงฆ์ในล้านนาเองก็มีแนวปฏิบัติที่หลากหลาย เนื่องจากการจำแนกพระสงฆ์ตาม จารีต ท้องถิ่นออกเป็นถึง 18 นิกาย และในแต่ละนิกายนี้ น่าจะหมายถึงกลุ่มพระที่เป็นสายพระ อุปัชฌาย์สืบ ต่อกันมา (โสภา ชานะมูล อ้างใน สมหมาย เปรมจิตต์, 2518) ในแต่ละท้องที่ซึ่งมีอำนาจปกครองใน สายของตนโดยผ่านความศรัทธาบรรพชา ศิษย์ และนอกจากนี้ นิกายต่างๆ นั้นยังเกี่ยวข้องกับชื่อของ เชื้อชาติอีกด้วย เช่น นิกายเชียงใหม่ นิกายขึ้น (เผ่า ไท ชิ่น/เจิน) นิกายยอง (จากเมืองยอง) เป็นต้น ครูบาศรีวิชัย เป็นผู้ที่มีศิลาจารวัตรทั้งดงามและเคร่งครัด งดการเสพหมาก เมี่ยง บุหรี่ โดยสิ้นเชิง งด ฉันทนสัตว์ ตั้งแต่เมื่ออายุได้ 26 ปี และฉันทอาหารเพียงมือเดียว ซึ่งมักเป็นผักต้มใส่ เกลือกับพริกไทย บางครั้ง ก็ไม่ฉันทัวทั้ง 5 เดือน ผักที่ท่านจะไม่ฉันทเลยคือ ผักบู่ ผักปลอด ผักเปลว ผักหมากขี้กา ผัก จิก และผักเหือด ผักฮี้ (ใบไม้เลียบอ่อน) โดยท่านให้เหตุผลว่า ถ้าพระภิกษุ สามเณรรูปใดงดได้การ บำเพ็ญกัมมัฏฐานจะเจริญก้าวหน้า ผิวพรรณจะเปล่งปลั่ง ธาตุทั้ง 4 จะเป็น ปกติ ถ้าชาวบ้านงดเว้น แล้วจะทำให้การถือศีลภาวนา (www.watsridonmoon9.com/th/news-activities/detail/15 [2 พฤศจิกายน 2565]) นอกจากการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานแล้ว ในการบำเพ็ญพรตเจริญภาวนา ท่าน จะฉันทอาหาร วันละ 1 มื้อ งดอาหารจำพวกเนื้อทุกชนิด ฉันทข้าวกับผักต้มใส่เกลือ และพริกไทย เล็กน้อย เว้นจาก ของเสพติดทุกชนิด หมากดิบ หมากแห้ง พลุ ยาสูบ เมี่ยง เมี่ยงน้ำ การบำเพ็ญตบะ บางครั้งวันพระ 8 ค่ำ 15 ค่ำ ท่านจะไม่ฉันทอาหารเลย บางทีก็ไม่ฉันทข้าวและอาหารที่สุกจากไฟ เป็น เวลา 15 วันบ้าง บางครั้งไม่ฉันทข้าวเป็นเวลา 4 – 5 เดือน ฉันทแต่ผลไม้ เพื่อความดำรงอยู่ของชีวิต เท่านั้น

จริยวัตรของพระศรีวิชัย

เวลา 01 : 00 น. ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน – เติบจงกรม

เวลา 05 : 00 น. ปลุกพระเถระทำวัตรสวดมนต์เจริญเมตตาภาวนา

เวลา 06 : 30 น. ทำความสะอาดกวาดลานวัดทั่วบริเวณ

เวลา 08 : 00 น. นำพระสงฆ์ออกโปรดรับบิณฑบาตเสร็จแล้วฉันภัตตาหาร (ท่านฉันมื้อเดียว) หลังจากนั้นก็จะอนุโมทนาในทานบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา

เวลา 12 : 00 น. เติ่นจงกรม เวลา 18 : 00 น. นำพระสงฆ์ทำวัตรเย็น เสร็จแล้วท่านจะเดินจงกรมเป็นการส่วนตัว

เวลา 21 : 00 น. เป็นเวลาที่ท่านจำวัตร (หรือบางคืนจะนั่งสนทนาธรรมอบรมสั่งสอน พระเถระ) (จรัส โฆษณานันท์, 2549 : 25 – 26) ครุบาศรีวิชัยยึดพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ ดังคำกล่าวที่ว่า “หากจะต้องให้เลือกระหว่างการ รักษา ศีลกับการรักษา กฎหมาย อาตมภาพขอเลือกเอาการรักษา ศีลเป็นสรณะ” (เพ็ญสุภา สุขคตะ, 2558). ครุบาศรีวิชัยได้ ยึดถือปฏิบัติในแบบนิกายเชียงใหม่กับนิกาย ยอง ที่แพร่หลายในเขตบ้านโฮ้ง อำเภอป่าซาง จังหวัด ลำพูน ซึ่งมีการนุ่งห่มที่เรียกว่า “กุ่มผ้าแบบรัดอก” สวมหมวกแขวนลูกประคำ ถือไม้เท้าและพัด ตามธรรมเนียมที่มีมาแต่อดีตดอยแต ที่เป็นรูปแบบ มาจากลังกา (ครุบาศรีวิชัย ภูมิธรรมแห่งนักบุญล้านนากระทำบำเพ็ญเมตตาภาวนา 2555 : 13) รักษา สิกขา วินัย ตามพุทธบัญญัติ ปราศจากซึ่งโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนมิทธะ อุทธัจจะ กุกกุจจะ เว้นเสียซึ่งโลกธรรม 8 ประการ เว้นจากของเสพติด เป็นต้นว่า หมากดิบ หมากแห้ง พลุ ยา เมียง น้ำเมียง ไม่ฉันสักสิ่งทีกล่าวนี้ ฉันแต่เพียงผักต้มใส่สินธุ กับพริกไทยแต่เล็กน้อย พอเลี้ยงชีพบำรุง อินทรีย์ไว้ ไม่ให้เป็นอันตราย เพื่อได้อยู่บำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมีได้ยืนยาว บางทีก็ไม่ฉันข้าวทั้ง 6 เดือน ฉันเฉพาะลูกไม้ห่มัน เป็นปัจจัย (วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2561 : 33)

ครุบาเป็นค้ายกย่องที่ประชาชนทั่วไปมอบให้แก่พระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ใช่คำที่จะเอ่ยอ้าง เรียกตัวเองขึ้นได้ ถึงจะไม่ใช่ว่าตำแหน่งของทางราชการหรือบ้านเมือง แต่กลับเป็นเกียรติยิ่งใหญ่มากกว่า เพราะคำนำหน้าชื่อว่า “ครุบา” นี้ เกิดขึ้นเพราะคุณงามความดีของท่านผู้ปฏิบัติใน สมณเพศเท่านั้น ถ้าการปฏิบัติของท่านในด้านดี ไม่ปรากฏทั่วไปในหมู่ชุมชนแล้ว แม้จะมีอายุ 50 - 0 ปี ก็ไม่มีสิทธิจะได้รับคำนำหน้านามว่า “ครุบา” มีตัวอย่างให้เราเห็นทั่วไป

คำว่า “ครุบา” คือ “ครู” กับ “บาท” แต่คำว่า “บา” ต่อท้ายคำว่า “ครู” เป็น “ครุบา” นี้ เป็นภาษาบาลี ไม่ใช่ภาษาไทย มาจากคำว่า “ครูปี อาจารย์โย” เป็น “ครูปาจารย์โย” แปลว่า “เป็นทั้ง ครู และเป็นทั้งอาจารย์” ตัดคำ เอามาเฉพาะตอนต้นเป็น “ครุปา” เปลี่ยนเป็น “ครุบา” เพื่อสะดวกในการออกเสียงของคนไทย (สิงหะ วรรณสัย, 2553 : 11)

สรุปผลการวิจัย

บทบาทการเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางพระพุทธศาสนา การเผยแผ่ธรรมะของพระภิกษุในปัจจุบัน จะใช้จุดศูนย์กลางในการเผยแผ่ คือ วัดประกอบด้วย โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ฯลฯ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติที่เป็นชาวพุทธที่มาประพฤติปฏิบัติธรรม พระสงฆ์ในประเทศไทยทุกยุคทุกสมัย ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเผยแผ่ให้ถึงประชาชน และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจของประชาชนอย่างลึกซึ้ง จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน และกลายเป็นรากเหง้าวัฒนธรรมของชาติ ผลก็คือ พระสงฆ์และวัดมีฐานะ มีบทบาทสำคัญในสังคม บทบาทของวัดในการเผยแผ่ธรรมะ วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือและการ

ร่วมมือ โดยนัยนี้วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคีและให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งได้

บทบาทการเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางของพระครูบาเจ้าศรีวิชัย พระครูบาศรีวิชัย จะมีแนวคิดและวิธีการสร้างงานและมีบทบาทต่อการเผยแผ่ธรรมะที่มักจะเป็นการปฏิบัติ และสร้างงานเพื่อให้คนศรัทธาเลื่อมใสจากการลงมือปฏิบัติให้ดู สร้างแล้วแผ่ด้วยคติธรรมให้ผู้คนได้ข้อคิด ได้เห็นในสิ่งที่ท่านสร้าง เป็นการเผยแผ่ธรรมะอีกช่องทางหนึ่ง และการสร้างงานของพระครูบาศรีวิชัย จะเริ่มจากการเลือกสถานที่ที่จะไปสร้างหรือบูรณะก่อนซึ่งเป็นไปได้ 2 กรณี คือ พระครูบาศรีวิชัยท่านเลือกเอง หรือมีผู้มานิมนต์ท่านไปในกรณีหลังนั้นต้องได้รับความเห็นชอบจากท่านด้วย การเผยแผ่ธรรมะตามแนวทางของพระครูบาเจ้าศรีวิชัยนั้น ท่านเผยแผ่ด้วยการสร้างสาธารณูปการ ท่านได้ก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ทางศาสนา โดยสร้างขึ้นไม่ได้หวังประโยชน์ส่วนตนเลย พระครูบาศรีวิชัยได้เผยแผ่ธรรมะด้วยการสร้างสาธารณูปการทางสังคม ท่านมีกิตติศัพท์ในการบำเพ็ญความดีในงานก่อสร้าง พระครูบาศรีวิชัยเดินทางมาวัดพระสิงห์ใช้แรงงานในการก่อสร้างวิหารด้วยมือเปล่าอาศัยแรงงานจากชาวบ้านที่มีความศรัทธาร่วมด้วยช่วยกันในการก่อสร้าง พระครูบาศรีวิชัยสร้างวัดสำเร็จ เพราะแรงศรัทธาของประชาชนอันเป็นผลสำเร็จที่น่าทึ่งน่าคิดทั้งนี้เพราะตลอดเวลาของศตวรรษที่ผ่านมา ยังไม่เคยปรากฏชื่อของใครที่ได้จารึกฉีกแผ่นไว้ในประวัติศาสตร์ ว่าทำงานสำเร็จได้อย่างพระครูบาศรีวิชัย

ในด้านพระธรรมคำสอน พระครูบาศรีวิชัยได้สร้างไว้เป็นจำนวนมาก ขณะเริ่มงานก่อสร้างวัดพระสิงห์อยู่ ท่านมีความสนใจในพระธรรม ทำการค้นคว้าทั้งชาดกและวิสุทธิธรรม ซึ่งในระหว่างปี 2469 ถึงปี 2471 ท่านมอบให้พระจินนำภิกษุซึ่งเป็นศิษย์ที่รักเป็นผู้รวบรวม จ้างช่างเขียนพร้อมกับปิดทองซึ่งเป็นธรรมเทศนาอยู่ในหีบธรรมวัดพระสิงห์ และอยู่ตามวัดตามตำบลต่างๆการสร้างธรรมะเป็นขั้นเป็นอันของ พระครูบาศรีวิชัยมีจำนวนมาก ในฐานะนักบุญแห่งล้านนา ผู้มีข้อวัตรปฏิบัติที่แสดงออกให้บุคคลทั่วไปได้พบเห็น และสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน คือ การที่พระครูบาศรีวิชัยนั้นได้ปฏิบัติตนบำเพ็ญเพียรภาวนาสิกขาวิสัยตามรอยของพระบรมศาสดาด้วยข้อวัตรปฏิบัติส่งเสริมให้บุคลิภาพของท่านมีความน่าเลื่อมใสเป็นอย่างมากอันเป็นลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “ตนบุญ” และด้วยจริยวัตรอันเคร่งครัดที่ปรากฏให้บุคคลทั่วไปได้พบเห็น ทำให้เกิดความศรัทธา ความเคารพนับถือ และลักษณะของความสันโดษ เคร่งครัดในการรักษาศีลและวินัย ละเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นสิ่งที่สามารถสร้างศรัทธาแก่ผู้ที่ได้พบเห็นเป็นอย่างมาก

วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ธรรมะของพระครูบาเจ้าศรีวิชัยพระครูบาศรีวิชัย คือ พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดรูปหนึ่งของล้านนา มีบทบาทและความสำคัญในฐานะผู้นำชุมชนและศูนย์รวมของความเชื่อความศรัทธา ที่มาจากวัตรปฏิบัติและแนวทางการบำเพ็ญเพียรที่เคร่งครัด น่าเลื่อมใสประกอบด้วยกับบริบททางสังคม ที่ช่วยกันผลักดันให้ความศรัทธาในตัวพระครูบาศรีวิชัยขยายกว้างออกไปเรื่อยๆ พระครูบาศรีวิชัยเองได้ใช้พลังศรัทธาดังกล่าว มาเป็นปัจจัยในการสร้างกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ กิจกรรมงานก่อสร้างและงานบูรณปฏิสังขรณ์ที่พระครูบาศรีวิชัยได้สร้างไว้นั้นประกอบด้วยพระวิหาร พระธาตุเจดีย์ หออุโบสถหอไตร ศาลาบาตร กำแพงและอาคารอื่นๆ เช่น กุฏิ รวมทั้งงานสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ได้แก่ ถนนสะพาน เป็นผลงานที่สร้างกระจายในพื้นที่ภาคเหนือล้วนเป็นตัวแทนของอวาตธาน ซึ่งหมายถึงทานบารมีอย่างหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับการสร้างศาสนสถานเพื่อให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชากัน เพราะนั่นจึงเห็นได้ว่าแนวคิดและคำสอนที่ออกมาจากการกระทำของ

ท่านให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกเป็นอย่างมาก ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม

ประการแรก ภายในหรือนามธรรม คือ หลักธรรมคำสั่งสอนของท่าน ศีล 5, ศีล 8, มรรค 8 ฯลฯ และรวมทั้งบารมี 30 ทศ เหล่านี้ คือ หลักธรรมสำคัญที่ท่านใช้ในการสอนและใช้สวดเป็นประจำ พร้อมบำเพ็ญบารมีตามหลักไปด้วย เราจะสังเกตได้ว่าในชีวิตของท่าน ท่านมีความศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยอย่างเทิดทูนสูงส่งยิ่ง ประพฤติท่านสงบสำรวม มั่นคงในศีลสิกขา

ประการที่สอง คือ กิจกรรมงานก่อสร้างและงานบูรณปฏิสังขรณ์ต่างๆ ที่ท่านได้สร้างเอาไว้ให้เป็นสาธารณะประโยชน์ในล้านนา จากมนุษยธรรมดาคนหนึ่งก้าวสู่ร่มกาสาวพัสตร์ได้อุทิศกำลังกาย กำลังใจให้กับพุทธบริษัท 4 อย่างไม่เคยต้องการสิ่งตอบแทนจากสังคม ท่านเปรียบเสมือนต้นไม้ใหญ่แห่งล้านนา แผ่บารมีปกป้องคุ้มครองชาวล้านนาให้อยู่ในความสงบสุข ร่มเย็นการสร้างวัดเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน เพราะวิถีชีวิตของชาวล้านนามีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง การสร้างวัดจึงเป็นการสร้างแหล่งบุญ แหล่งกุศล รวมถึงสาธารณะประโยชน์ในช่วงหลัง เช่น ถนน สะพาน ศาสนสถาน เปรียบเสมือนการสร้างทานให้ผู้คนได้มากราบไหว้บูชา ได้มาใช้สอย ซึ่งถือว่าเป็นการทำทานบารมีที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของพระครูบาศรีวิชัยในแง่ของคุณค่าแนวคิดนี้ ถือว่ามนุษย์ท่านนั้นมีคุณค่าทางจริยธรรม สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอื่นๆปราศจากคุณค่าทางจริยธรรม เหตุผลที่พระครูบาศรีวิชัยเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมตามแนวทางจริยศาสตร์ข้างต้นนั้น ก็เพราะคำนึงถึงอนุชนรุ่นหลัง โดยอาศัยหลักการของแนวแบบประโยชน์นิยมที่เห็นว่าทุกคนควรเข้ามามีส่วนร่วมเนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจะต้องไม่ผลักรถไฟอันสำคัญนี้ให้คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคม

ครูบาศรีวิชัยคณะลูกศิษย์และประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธาที่แผ้วถางป่าดง (ภาพจากประวัติย่อ และผลงานของครูบาศรีวิชัย : สำนักพิมพ์ข้างเผือก)

ข้อเสนอแนะ

1) รัฐและมหาเถรสมาคมควรร่วมกันกำหนดนโยบายให้พุทธศาสนิกชนมีการศึกษาหลักพระธรรมวินัยและพุทธปรัชญามากขึ้น เพื่อปลูกฝังให้คนไทยใกล้ชิดศาสนาธรรมและสามารถนำหลักศาสนาธรรมมาปรับใช้ในวิถีชีวิตตนได้

2) วัดควรปรับเปลี่ยนบทบาทให้ทันกับสังคมในเชิงรุกและภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อการให้การสร้างสภาพแวดล้อมของวัดให้เป็นแหล่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีความพร้อมในทุกด้าน

3) วัดควรปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะให้หลากหลายรูปแบบ และควรนำหลักธรรมคำสอนและรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะของพระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมาเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่ธรรมะอย่างเป็นรูปธรรม และควรทำอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อสร้างสังคมสันติสุขและยั่งยืนให้แก่ประเทศไทยและพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอเพื่อการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดในการศึกษาที่เป็นการศึกษาเอกสารเป็นหลัก(Documentary Research) โดยศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ ก็มีข้อมูลพื้นฐานที่จำกัดจึงทำให้การศึกษาวิจัยไม่ลุ่มลึกเท่าที่ควรจะเป็น โดยผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจ และควรทำการศึกษาตามข้อเสนอแนะดังนี้

- 1) ศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดหลักการของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยสู่ทัศนะพุทธจริยศาสตร์
- 2) ศึกษาแนวคิดของพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัยเกี่ยวกับการต้องอธิภรณ์ในแต่ละครั้ง

บรรณานุกรม

- แก้ว ชิตตะขบ, (2553).ประวัติความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,
- ข้อถกเถียงเกี่ยวกับความหมายและคำนิยามคำว่า (2553). “ครูบา” ใน พระนคร ปณณวชิโร , บรรณาธิการ,เถราภิเชก พิธิยกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา, (เชียงใหม่: แม็กซ์พรีนติ้ง (มรดก ล้านนา) ,
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2556).พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- ครูบาเจ้าศรีวิชัยยาชนะนิกขุ, (เชียงใหม่ : ม.ป.ป.), หนังสือกัมมัญฐานรวม, พิมพ์ครั้งที่ 2 หน้า 5, 16.
- จรัส โฆษณานันท์, (2549).ตามรอยพระครูเจ้าศรีวิชัยและพระครูบาขาวปี นักบุญแห่งล้านนา, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส,
- เจ้าสุริยวงศ์ วัชรส, (2532).ประวัติท่านพระสืวิชัยวัดบ้านปาง, 2472), ประวัติท่านพระสืวิชัยวัดบ้านปาง, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์อเมริกัน,
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), (2548).พุทธธรรม (ฉบับขยายความ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

พระอานันท์ พุทธธัมโม, (ม.ป.ป.).พระครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ คลังวิชา จำกัด,
ภูซีสส์ไชย บงกชผ่องอำไพ : พุทธันันตะ ผลชัยอรุณ, (2558). “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” นักบุญแห่งล้านนา
ครูบาศีลธรรม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์พี.ดี.
วสันต์ ปัญญาแก้ว, (2561). รำลึก 140 ปี ชาตกาล ครูบาศรีวิชัย, (เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยา
และ มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่, (2524). (ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่ง
ล้านนาไทย : สุนิการพิมพ์,
(2524), (ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย : สุนิการพิมพ์,
วิโรจน์ วิชัย, (2556).พุทธปรัชญา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่,
สมาคมชาวจังหวัดลำพูน (กรุงเทพมหานคร), (มปป) ครูบาเจ้าศรีวิชัยตนบุญแห่งล้านนา ศรีปริณายชัย
สุจิตร์เนื่องในโครงการ ชาวลำพูนเชิดชูครูบาเจ้าศรีวิชัย ในวาระ 140 ปี ชาตกาล การ
เปิดตัวหนังสือสรี ชีวประวัติ “ครูบาเจ้าศรีวิชัย” และงานเสวนาทางวิชาการ.
สายธาร ศรัทธาธรรม, (2538).นักบุญแห่งล้านนาครูบาศรีวิชัยผู้ใจเด็ด, กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสง
การพิมพ์,
สิงฆะ วรรณสัย, (2522)., สารประวัติครูบาเจ้าศรีวิชัยนักบุญแห่งล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ศูนย์
หนังสือ เชียงใหม่,
พระสมชาย ธมมสาโร (พรหมมา), (2555).ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญ
แห่งล้านนา : กรณีศึกษาการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา, วิทยานิพนธ์ปริญญา
พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย,